

**Національна юридична академія України
ім. Ярослава Мудрого**

На правах рукопису

**Тітов
Микола Ілліч**

**МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВІ
ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ
ВИЗНАННЯ ГОСПОДАРЮЮЧИХ
СУБ'ЄКТІВ БАНКРУТАМИ**

Спеціальність: 12.00.04 - господарське право; арбітражний процес.

А в т о р е ф е р а т

*дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук*

Харків 1997

846

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

АВ 36.782

00760812 (O)

рукопис

Робота виконана на кафедрі аграрного права
Національної юридичної академії України ім.Ярослава
Мудрого

Науковий керівник:

*доктор юридичних наук,
професор*

*Гайворонський
Володимир Миколайович*

Офіційні опоненти:

*доктор юридичних наук,
професор*

*Пронська
Грацієла Василівна*

*кандидат юридичних наук,
доцент*

*Чувпило
Олександр Олександрович*

Провідна організація:

Інститут економіко-правових досліджень НАН України
м.Донецьк

Захист відбудеться «25» лютого 1997 р. о 10 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.02.40.05. при
Національній юридичній академії України ім.Ярослава Мудрого
за адресою: 310024, м.Харків, 24, вул.Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці
Національної юридичної академії України ім.Ярослава Мудрого
за адресою: 310024, м.Харків, 24, вул.Пушкінська, 77.

Автореферат розіслано «21» січня 1997 р.

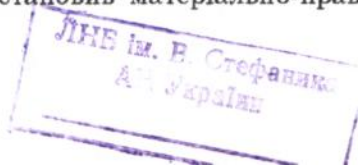
Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат юридичних наук

Ріпка В.О.

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Проблеми визнання суб'єктів підприємницької діяльності банкрутами насамперед обумовлюються здійсненням в Україні з початку 90-х років широкого спектру економічних перетворень, покликаних забезпечити перехід від застарілих адміністративно-командних до сучасних ринкових методів регулювання відносин товаровиробників усіх форм власності як між собою, так і з державою. Визнаючи об'єктивну потребу у таких реформах, держава при цьому приймає на себе зобов'язання встановлювати єдині для усіх суб'єктів умови здійснення підприємницької (господарської) діяльності без свого безпосереднього втручання у неї. Надаючи підприємцям значну свободу у виборі форм та напрямків їх роботи, вона разом з тим знімає з себе будь-яку відповідальність за конкретні її результати, що було притаманне саме і тільки соціалістичній економіці. Перехід до нових форм та методів державного впливу на економічні відносини у суспільстві викликав необхідність запровадження в Україні такого правового механізму, який би встановлював якісно нові засади відповідальності усіх суб'єктів підприємницької діяльності за підсумки їх роботи, в тому числі і за завдані при цьому збитки.

Інститут банкрутства давно і широко застосовується у всьому світі, проте для нашої держави він був практично непізнаним. Протягом останніх десятиліть українські вчені-правознавці та економісти майже не вивчали теоретичні аспекти банкрутства та не пропонували оптимальні методи його застосування у практиці. Саме тому при прийнятті у травні 1992 року першого законодавчого акту, який встановив матеріально-правові та

процесуальні засади визнання підприємств банкрутами, світовий досвід було використано досить обмежено. Крім того, при розробці та ухваленні Закону України «Про банкрутство» переслідувалося одне з найголовніших на той час завдань соціально-політичного характеру - забезпечити якнайшвидшу реструктуризацію форм власності та перехід від монопольного володіння державою усіма засобами виробництва до впровадження та розвитку інших, недержавних форм власності на них.

Тому вже перші спроби застосування цього закону показали його неповноту та недосконалість. Нечітке формулювання його основних положень та недостатня їх узгодженість з іншими законодавчими актами, і в першу чергу з тими, які регулюють господарську діяльність, викликали нагальну потребу у глибокому та детальному вивченні теоретичних проблем матеріально-правових та процесуальних аспектів інституту банкрутства та підготовки на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо розробки нової редакції Закону України «Про банкрутство». При цьому необхідно було забезпечити врахування як світового досвіду, так і національної специфіки, обумовленої насамперед особливостями економічного стану України.

Ступінь наукової розробленості проблем визнання суб'єктів підприємницької діяльності банкрутами з наведених вище причин є низькою. І хоча після прийняття закону України «Про банкрутство» протягом останніх років опубліковано ряд статей щодо питань застосування та вдосконалення чинного законодавства про банкрутство, вони не забезпечують створення цілісного наукового уявлення про основні матеріально-правові та процесуальні аспекти цього важливого за своїми наслідками господарсько-правового інституту. На цей час відсутні чіткі

визначення таких основних його положень, як саме поняття банкрутства з усіма його необхідними складовими ознаками, матеріально-правові підстави порушення справ про визнання підприємств банкрутами, статус та повноваження усіх учасників судового процесу, що не сприяє належному захисту їх прав та законних інтересів. Недостатньо виваженим є процесуальний механізм судового визнання підприємств-боржників банкрутами. Чинному законодавству про банкрутство властива як наявність значних прогалин, так і колізії різних процесуальних норм (і насамперед між нормами самого Закону «Про банкрутство» та Арбітражного і Цивільного процесуальних Кодексів України). Ці та інші недоліки ще не одержали належної наукової оцінки та обґрунтованих рекомендацій щодо їх виправлення.

Мета та завдання дослідження. На основі аналізу існуючих у законодавстві деяких країн світу форм та методів визнання банкрутами суб'єктів підприємницької діяльності та з врахуванням судової практики застосування чинного законодавства, що відзеркалює певні особливості соціально-економічного і політичного стану України, автор ставив перед собою мету з найбільшою повнотою дослідити основні матеріально-правові та процесуальні складові інституту банкрутства. При цьому мав на меті особливу увагу приділити вивченню змісту та основних ознак поняття банкрутства, встановленню його видів, можливості застосування правових засобів запобігання банкрутству. Завданням цієї роботи була розробка пропозицій щодо вдосконалення правового механізму визнання господарюючих суб'єктів банкрутами.

Крім того, автор намагався дослідити питання щодо змісту та матеріально-правових підстав встановлення кримінальної та адміністративної відповідальності тих посадових осіб, які

своїми діями поставили підприємства під загрозу банкрутства. Одним з завдань також було вдосконалення процедури судового провадження у справах цієї категорії.

Виходячи з цього, *об'єктом дисертаційного дослідження* визначені економічні та правові аспекти банкрутства як способу забезпечення захисту прав і законних інтересів як кредиторів, так і підприємств чи підприємців, неспроможних виконати свої зобов'язання та погасити борги.

Предметом дослідження є сукупність суспільних відносин, які виникають при застосуванні правових засобів запобігання банкрутству та механізму визнання суб'єктів підприємницької діяльності банкрутами.

Методологічною основою дослідження стали базові науково-теоретичні положення, властиві як загальній теорії держави та права, так і відповідним галузевим юридичним наукам, і насамперед цивільному, господарському, арбітражно-процесуальному та цивільно-процесуальному праву.

При цьому з усіх основних проблемних питань було проведено співставлення одержаних автором висновків з чинними законодавчими нормами України, відомими у світовій практиці формами та методами правового регулювання відповідних відносин, пропозиціями інших дослідників і фахівців.

В основу дослідження зазначених проблем покладений діалектичний метод з системно-структурним підходом до вивчення матеріалу та одержаних внаслідок цього висновків. Також застосовувалися такі наукові методи: порівняльно-правовий, логічний, статистичний, поєднання дедуктивного та індуктивного принципів послідовного з'ясування окремих закономірностей та обґрунтування на цій основі відповідних висновків. Спеціально для проведення аналітичної роботи

автором була розроблена анкета, зміст якої дозволив здійснити всебічний аналіз практики розгляду справ про банкрутство арбітражними судами всіх областей України. Всього було проаналізовано понад 400 справ, розглянутих у 1993-1996 роках усіма арбітражними судами держави.

Нормативною базою дисертації є чинна Конституція України та інші законодавчі акти України, і насамперед Закони «Про банкрутство», «Про підприємства в Україні», «Про власність», «Про підприємництво», Цивільний Кодекс України та Арбітражний процесуальний Кодекс України. Разом з тим значну увагу присвячено аналізу аналогічного законодавства як Російської Федерації та інших країн СНД, так і сучасного законодавства про банкрутство таких економічно розвинутих країн, як США, Німеччина, Франція. Враховуючи, що деякі країни Центральної та Східної Європи вже пройшли перший етап переходу до ринкової економіки та досягли у цьому певних результатів, дисертант співставив прийняті у них законодавчі акти з питань банкрутства з чинним законодавством України та пропонує у дисертаційному дослідженні висновками. Не залишені без уваги та критичної оцінки роз'яснення з цих питань пленуму і президії Вищого арбітражного суду України, прийняті його арбітражною наглядовою колегією постанови про перевірку у порядку нагляду судових рішень та ухвал у справах про банкрутство.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження склали роботи як сучасних правознавців України, яким доводилося розробляти наукові проблеми майнової відповідальності юридичних осіб, так і дореволюційної доби, а також вчених ближнього та дальнього зарубіжжя. Зокрема, Абової Т.Є., Агаркова М.М., Азімова Ч.Н., Александрова М.Г., Алексеєва С.С., Андрєєва В.К.,

Бару М.І., Божко В.І., Брагинського М.І., Братуся С.М., Бикова А.Г., Венедіктова А.В., Гайворонського В.М., Гойхбарга А.Г., Големінова Ч., Горшенєва В.М., Джуня В.В., Знаменського Г.Л., Камінки А.І., Керімова Д.А., Комарова В.В., Кузнецової Н.С., Красько І.Ю., Ландкофа С.Н., Лаптева В.В., Малєїна М.С., Мамутова В.К., Пилипенка А.Я., Попова В.К., Побірченка І.Г., Пронської Г.В., Пушкіна О.А., Райхера В.К., Толстого Ю.К., Федорова А.Ф., Флейшиць К.А., Халфіної Р.О., Шершеневича Г.Ф., Штамлера Р., Юшкевича В.А. та інших.

Емпіричною базою роботи стали результати узагальнень судової практики розгляду справ про визнання банкрутами суб'єктів підприємницької діяльності, проведених автором у 1993-1996 роках у масштабах України, а з деяких окремих питань - арбітражного суду Харківської області, у структурі якого з ініціативи автора було створено окремий спеціалізований відділ по розгляду справ саме цієї категорії. Одержані результати співставлялись з відповідними висновками, одержаними управлінням по формуванню арбітражної судової практики Вищого арбітражного суду України, іншими дослідниками та науковцями.

Автор у своїх висновках спирався також на особистий досвід роботи з організації судового розгляду справ про визнання підприємств Харківської області банкрутами, здійснення ним судового нагляду та контролю за законністю винесених судових рішень та ухвал.

Важливе значення при роботі над темою мало вивчення федерального законодавства США та відповідних законодавчих актів окремих штатів з питань банкрутства, а також практики його застосування судовими органами цієї країни, яке мало

місце під час навчально-ознайомлювальної поїздки суддів арбітражних судів України у 1994 році до США.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні і теоретичному обґрунтуванні напрямків удосконалення чинного законодавства, яке застосовується при визнанні господарських суб'єктів банкрутами. Відповідно до одержаних внаслідок дисертаційного дослідження результатів, автор вносить на захист такі положення:

■ наукове визначення поняття банкрутства, його головних (суттєвих) ознак, що включає лише судовий порядок визнання банкрутом того боржника, який через перевищення своїх боргових зобов'язань над вартістю його майна, дійсно неспроможний задовольнити пред'явлені до нього вимоги, якщо усі інші встановлені засоби запобігання такому стану не дозволили його уникнути;

■ визначення різновидів банкрутств, що не передбачені законодавством: *фіктивного* - звернення боржника до суду при наявності у нього можливості повністю задовольнити вимоги своїх кредиторів, та *умисного* - яке настає з вини самого боржника;

■ визначення поняття підприємницького ризику та його зовнішніх і внутрішніх факторів, які можуть призвести до настання банкрутства. Підприємницькій ризик визначається автором як небезпека виникнення не передбачених майнових чи фінансових збитків внаслідок зовнішніх факторів - природні катастрофи, інфляція, інші процеси, на які боржник не міг впливати, та внутрішніх - суб'єктивні прорахунки у веденні господарської діяльності;

■ пропозиції про розширення кола осіб, відносно яких повинна застосовуватися процедура визнання банкрутами. Ними можуть бути, за переконанням автора, суб'єкти як підприємницької, так і господарської діяльності - юридичні і фізичні особи;

Автором у відповідних главах цього автореферату детальніше викладена характеристика вищезазначених положень, їх формулювання та відмінність від чинних норм.

■ обґрунтування доцільності застосування додаткових правових засобів запобігання банкрутству, що дозволять на практиці вирішувати питання як задоволення майнових вимог кредиторів, так і збереження або відновлення умов продовження господарської діяльності підприємства чи підприємця, які потрапили у скрутне становище.

Серед цих засобів насамперед слід відзначити пропозиції про:

- розширення досудового (позасудового) врегулювання питань про погашення заборгованості суб'єктів господарської діяльності, які на певний час потрапили у стан неплатоспроможності;

- введення інституту спеціального управління майном боржника;

- вдосконалення інституту санації, який має полягати не лише в переводі боргу на санатора, але й в здійсненні необхідних реорганізаційних процедур, що дозволять вивести боржника з скрутного стану:

■ вдосконалення процесуального механізму судового провадження у справах про банкрутство, що передбачає:

- надання права підприємству-боржнику та його кредиторам укласти мирову угоду про засоби задоволення їх майнових вимог в будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство;

- визнання особливого характеру провадження у справах про банкрутство як поєднання окремого провадження з позовним;

- встановлення можливості порушення справи про банкрутство як за заявою одного кредитора, так і декількох з визначенням мінімальної суми вимог до боржника, що спрощує провадження й прискорює його;

- закріплення такого порядку провадження, при якому публікація в офіційному друкованому органі Верховної Ради чи Кабінету Міністрів України здійснюється після визнання боржника банкрутом, а про порушення провадження у справі про його банкрутство - у спеціальному віснику Агенства з питань запобігання банкрутству.

Всі ці пропозиції відображені як у дисертаційному дослідженні, так і використані при підготовці проекту нової редакції Закону України «Про банкрутство».

Наукова і практична значимість роботи. Основним результатом дисертаційного дослідження є побудова цілісної моделі правового інституту банкрутства, визначення можливостей подальшого вдосконалення застосування його у господарській практиці. Автором пропонується розглядати банкрутство як спосіб легального врегулювання відносин, пов'язаних з погашенням боргів, покликаний не завдавати матеріальної шкоди кредиторам, а моральної - боржнику. Саме такий підхід до цієї проблеми дозволить позбутися в практиці судового визнання господарюючих суб'єктів банкрутами

шкідливих наслідків як для конкретних підприємців (фізичних та юридичних осіб), так і для економіки держави.

Висновки та пропозиції, що містяться у роботі, можуть бути використані при подальшому доопрацюванні законодавства України про банкрутство, оскільки в них, на думку автора, закладено чимало ефективних за наслідками способів вирішення основного питання банкрутства - задоволення вимог кредиторів без фактичного припинення господарської діяльності боржника. Крім того, ці висновки та пропозиції становлять значний інтерес і у методологічному плані, тому що можуть сприяти впровадженню у суспільну право-свідомість якісно нового погляду на банкрутство, і в першу чергу тих осіб, які за своїми повноваженнями причетні до вирішення питань про банкрутство - суддів, державних службовців, тощо.

Апробація і практична реалізація наукових результатів. Одержані висновки використовувалися дисертантом, насамперед, у його практичній роботі при здійсненні судового нагляду за законністю винесених арбітражним судом Харківської області рішень та ухвал у розглянутих справах про банкрутство. Разом з тим, вони були застосовані при підготовці пропозицій автора щодо вдосконалення як чинних законодавчих актів, так і обов'язкових для судових органів роз'яснень пленуму та президії Вищого арбітражного суду України з питань банкрутства.

За ініціативою автора дослідження Вищим арбітражним судом України змінена у 1996 р. форма статистичної звітності арбітражних судів України та введена спеціальна статистична картка обліку справ про банкрутство.

Результатом застосування одержаних наукових підсумків став підготовлений дисертантом у співпраці з іншими авторами

проект нової редакції закону України «Про банкрутство», який якісно відрізняється як від чинного закону, так і законопроекту, внесеного Кабінетом Міністрів України у 1995 році на розгляд Верховної Ради України. У ньому, зокрема, передбачені нові розділи: про спеціальне управління майном боржника; мирову угоду; позасудові засоби запобігання банкрутству; неправомірні дії боржника, кредиторів та інших осіб; закриття ліквідаційного провадження, а також значно розширено зміст розділів, які вже містяться у чинному законі.

Результати дослідження реалізовані у 12 наукових публікаціях автора, були предметом обговорення на науково-практичних семінарах суддів арбітражних судів України, що проводилися на протязі 1993-1996 років, на республіканській науково-практичній конференції у місті Харкові у 1995 році «Правова держава Україна: Проблеми, перспективи розвитку», круглому столі з проблем господарсько-правових засобів запобігання злочинів у сфері економіки (Донецьк, 1995р.), на міжнародній конференції «Реструктуризація та банкрутство в Центральній і Східній Європі: Україна» (Київ, 1996р.) та ін.

Структура роботи та її послідовність обумовлені об'єктом дослідження та логікою викладення матеріалу. Дисертація складається з вступу, 3 глав, 8 параграфів, заключних положень, переліку використаної літератури та додатку, який вміщує проект нової редакції Закону України "Про банкрутство", таблиці деяких результатів вивчення справ про банкрутство, нову форму статистичної звітності і деякі статистичні дані роботи арбітражних судів по розгляду справ про банкрутство.

Зміст роботи

У вступі дається мотивоване обґрунтування обраної теми дисертаційного дослідження, визначаються основні положення, що виносяться на захист, характеризується методологічна і теоретична база роботи, викладаються її основні положення, розкриваються наукова новизна і практична значимість одержаних висновків та пропозицій.

Глава 1 «Банкрутство як правовий інститут» присвячена історичним та економічним передумовам виникнення інституту банкрутства, визначенню його поняття та суб'єктного складу. Такий зміст цієї глави обумовлений спробою автора на базі досить широкого історичного огляду етапів розвитку і зміни теоретичного уявлення про банкрутство, як способу задоволення вимог кредиторів до боржника, встановити об'єктивні складові цього правового інституту та використати їх при формулюванні сучасного наукового визначення поняття банкрутства. Разом з тим це дозволило логічно перейти до висвітлення правових засобів та процесуальних особливостей застосування інституту банкрутства у господарській та судовій практиці.

Здійснений у дисертаційному дослідженні історичний аналіз довгого та суворого шляху розвитку банкрутства від часів Давнього Риму, європейського середньовіччя та періоду становлення капіталізму до сучасності визначив трансформацію поглядів на банкрутство. У праві стародавніх народів (як, наприклад, у єгиптян, греків і Римській республіці початкового періоду) засобом забезпечення боргу слугувало не стільки майно боржника, скільки він сам, історія знала і боргові в'язниці, і фізичні покарання. Проте застосування особистої розправи над боржником (аж до перетворення його в раба, а то навіть і

вбивства) не забезпечувало задоволення майнових інтересів кредиторів, і саме тому пізніше з'являється якісно новий спосіб - передача майна боржника спочатку у володіння кредиторів, а потім і продаж його третім особам як повністю, так і частково. Розвиток господарських відносин у середні віки та період становлення капіталізму обумовив подальше вдосконалення механізму банкрутства. Його головною метою все далі ставало більш-менш справедливе ставлення не тільки до кредиторів, які без сумніву постраждали від дій боржника, але і до нього самого. Тодішнім законодавством встановлювались об'єктивні та суб'єктивні причини неспроможності, які викликали різні за характером наслідки для боржника. В подальшому розвиваються засади конкурсного процесу, встановлюються якісно нові форми врегулювання взаємовідносин між кредиторами та боржниками. Все це сприяло юридичному визначенню банкрутства, яке міститься у ряді законодавчих актів європейських держав, в тому числі і дореволюційної Росії.

Саме на прикладах проаналізованих автором законодавств показана їх недосконалість, що зумовлює потребу у подальшій роботі над визначенням усіх складових інституту банкрутства та його правовим закріпленням. Протягом багатомісячного застосування інституту банкрутства з'явилося чимало його ознак, які з тих чи інших позицій характеризували широке різноманіття видів банкрутства, причини його виникнення за різних умов, відповідні наслідки. Проте у законодавстві багатьох країн, як зі сталою ринковою економікою, так і тих, які таку економіку намагаються запровадити, не всі ці ознаки застосовуються у законодавчому врегулюванні банкрутства. В першу чергу це стосується законодавства України.

Визначення банкрутства в чинному Законі (стаття 1 Закону України від 14 травня 1992 року «Про банкрутство») базується на недостатності активів боржника у ліквідній формі задовольнити у встановлений для цього строк пред'явлені до нього з боку кредиторів вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом. Таке визначення банкрутства фактично виходить з розуміння неспроможності як єдиного поняття, незалежно від умов його виникнення, що в свою чергу призводить до ототождження понять «неспроможність» та «банкрутство». На чисельних прикладах показана наукова необґрунтованість цього висновку українського законодавця, яким досі доводиться користуватися. Автором пропонується власне визначення поняття банкрутства як припинення за судовим рішенням господарської діяльності фізичної чи юридичної особи, неспроможних із-за перевищення зобов'язань над вартістю свого майна, в установленій термін задовольнити визнані ними (або визнані судом правомірними) вимоги кредиторів та виконати обов'язки перед бюджетом, якщо застосування визначених у законі заходів запобігання банкрутства не дало позитивних результатів. Таке визначення дозволяє врахувати усі об'єктивні ознаки банкрутства, способи попередження та запобігання йому і разом з тим диференціювати усі відомі практики його види.

Остання частина цієї глави присвячена аналізу суб'єктів банкрутства. Проведене дослідження правового визначення цього питання у законодавстві різних країн дало можливість дійти висновку, що передбачений чинним законом України про банкрутство склад "кандидатів" у банкрути (лише підприємства - суб'єкти підприємницької діяльності) невиправдано звужений. І наука, і практика вже неодноразово доводили, що господарські

правовідносини значно складніші, ніж підприємницькі, їх учасниками можуть бути різноманітні юридичні особи та громадяни. Нова Конституція України встановлює рівність перед нею і законодавством усіх учасників існуючих у державі правовідносин, і тому виведення певних осіб (або навіть їх груп) з-під впливу чинних у державі законів є невиправданим як з огляду на Основний Закон, так і з притаманного нашому суспільству розуміння справедливості. Саме з цього виходив автор дисертаційного дослідження, пропонуючи ввести до складу суб'єктів банкрутства як юридичних, так і підприємців - фізичних осіб, які здійснюють господарську діяльність і у передбачених законом випадках мають відповідати за своїми боргами належним їм майном.

У главі 2 «Правові засоби запобігання банкрутству» розглянуті проблеми застосування різних правових засобів запобігання банкрутству. В їх основу покладений принцип зацікавленості держави у збереженні власних товаровиробників, що забезпечує економічну незалежність будь-якої держави. Без практичного втілення (і юридичного закріплення) цього принципу неможливо протистояти економічній експансії з боку інших держав. Але у чинному нині Законі України «Про банкрутство» історично відомі засоби запобігання банкрутству, що широко використовуються в інших країнах, зведені лише до санації, але й вона внаслідок недостатньої правової регламентації практично не застосовується.

Аналіз практики розгляду справ про банкрутство арбітражними судами України, законодавства країн близького зарубіжжя дають можливість констатувати, що в умовах кризової економіки визнавати банкрутами підприємства чи

підприємців, які тимчасово не можуть розрахуватись з кредиторами, без відповідної оцінки їх загального майнового стану, виробничої діяльності, подальших перспектив реструктуризації боргів, недоцільно. Це тягне за собою, як правило, цілу низку взаємопов'язаних справ про банкрутство. Саме для збереження власних товаровиробників у законодавстві України про банкрутство слід застосувати перспективні засоби запобігання банкрутству, якими, на думку автора є санація підприємств-боржників та передача їх майна під спеціальне управління. Зазначені засоби досить ефективні, якщо здійснюються відповідними фахівцями під судовим контролем.

На підставі всебічного огляду позитивних та негативних наслідків застосування засобів запобігання банкрутству у дисертаційному дослідженні викладені пропозиції щодо внесення до загальноприйнятої практики їх використання певних змін. Серед них відповідну увагу слід звернути на необхідність кардинального перегляду позиції законодавця щодо санації. Вона не повинна бути спрощеним способом зміни форми власності на майно підприємства-боржника. На думку автора, у новій редакції Закону «Про банкрутство» доцільно було б дати таке визначення санації, яке б свідчило, що санація - це оздоровлення неспроможного боржника, надання йому фінансової допомоги з боку власника майна, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб (в тому числі іноземних), спрямованої на підтримку діяльності боржника і запобігання банкрутства, а не на ліквідацію його як самостійного суб'єкта господарської діяльності. Також слід законодавчо встановити, що учасники санації можуть набувати права власності лише на ту частину майна санованого підприємства, яка була одержана як результат здійснених ними заходів по оздоровленню стану боржника.

Крім того, слід встановити строк проведення санації, після закінчення якого санатори повинні були б відзвітуватися про здійснені ними заходи відповідно до тих умов санації, які затвердив суд. Тому логічною є пропозиція і про введення спеціальної відповідальності санаторів за неналежне здійснення ними своїх обов'язків.

Автором дослідження як один з засобів запобігання банкрутству пропонується ввести в чинне законодавство нову, на його думку, досить ефективну за наслідками форму - спеціальне управління майном боржника. Спеціальне управління майном боржника - це управління з метою оздоровлення фінансового і майнового стану боржника шляхом реорганізаційних та інших процедур, спрямованих на сплату боргів кредиторам.

На відміну від санації, воно має здійснюватись консалтінговою або іншою спеціалізованою фірмою - суб'єктом підприємницької діяльності при наявності відповідної ліцензії, виданої державним органом, наприклад, Агентством з питань запобігання банкрутству.

Так само, як і санація, спеціальне управління засновується на конкурсних засадах - вибору судом юридичної особи (керуючого), що здійснює таке спеціальне управління, з урахуванням позицій кредиторів та Агентства з питань запобігання банкрутству. Після призначення керуючого останній подає пропозиції щодо плану спеціального управління, який затверджується судом і стає обов'язковим для усіх учасників процесу про банкрутство. Виконання цього плану контролюється як судом, так і кредиторами, і у випадку невиконання передбачених ним заходів керуючий може бути притягнутим до встановленої законом відповідальності.

Заключну частину цієї глави відведено висвітленню позасудових процедур врегулювання розбіжностей між кредитора-ми та боржником. Автор пропонує надати право арбітражному суду до порушення справи про банкрутство у передбачених законодавством випадках затверджувати угоди між боржником та його кредиторами про надання розстрочки або відстрочки сплати боргів з метою продовження господарської діяльності боржника або здійснення його ліквідації під контролем кредиторів. А також мирові угоди між ними, укладені в процесі провадження у справі про банкрутство, які сприяють задоволенню вимог кредиторів і запобіганню визнання боржника банкрутом. Застосування цих заходів, на думку автора, може у певних випадках скоротити час вирішення зазначених проблем без використання досить складної процедури судового розгляду справи про банкрутство боржника.

У главі 3 «Процесуальні особливості розгляду справ про банкрутство» досліджуються проблеми здійснення провадження у справах про банкрутство та ліквідації тих суб'єктів господарської діяльності, які визнані судом банкрутами і відносно яких не можливо застосувати вищевикладені процедури задоволення вимог кредиторів. При цьому дано об'єктивний і ґрунтовний аналіз існуючих розбіжностей та прогалин в чинному законодавстві, які стосуються заходів по припиненню діяльності підприємств, процесуального порядку їх здійснення за тих чи інших умов.

Слід зазначити, що існування цих прогалин та процесуальних проблем є наслідком того, що при прийнятті у 1992 році Закону України «Про банкрутство» не були внесені відповідні зміни та доповнення у інші законодавчі акти, і насамперед до Закону України «Про підприємства в Україні» та Арбітражного процесуального Кодексу України. Саме

протиріччя між цими трьома спеціальними законами обумовили складнощі у судовій практиці розгляду справ про банкрутство. Автором викладені і теоретично обгрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання судового процесу вирішення таких справ.

Однією з основних висвітлених у цій главі проблем є визначення характеру провадження у справах про банкрутство. Існує дві основні точки зору з цього приводу: перша - провадження у справах про банкрутство повинно мати усі ознаки позовного провадження, а друга - це особлива судова процедура, схожа з встановленням юридичного факту банкрутства. Враховуючи певну специфіку правового інституту банкрутства, автор пропонує у законодавчому порядку визначити правовий характер судового процесу у цих справах як змішаний. Це дозволить вдосконалити відповідні стадії провадження, такі як прийняття заяв від кредиторів (визначення змісту таких заяв та підстави для їх повернення), проведення попереднього судового засідання (завданням якого повинно стати вирішення питання про доцільність порушення провадження у справі), механізму розгляду заяв про санацію і спеціальне управління майном боржника та інше. Чітке визначення характеру провадження з цих справ дозволить також вирішити питання про межі застосування встановлених законодавством принципів судової діяльності при розгляді справ цієї категорії, і насамперед принципу змагальності учасників судового процесу.

На підставі порівняльного аналізу змісту окремих норм законодавчих актів, які стосуються ліквідації підприємств і суперечать одна одній, зроблено висновок про необхідність єдиного правового регулювання процесу ліквідації підприємств. Невизначеність правового статусу ліквідаційних комісій,

відсутність чіткого визначення їх повноважень та відповідальності за результати роботи стали причинами того, що у більшості випадків визнання судом підприємств-боржників банкрутами призначені ліквідаційні комісії фактично не працюють, а отже не досягається головна мета судового провадження - задоволення майнових вимог кредиторів. Дисертантом запропоновано вважати ліквідаційні комісії тимчасовими органами тих юридичних осіб, які підлягають ліквідації, а при необхідності в особливо складних ситуаціях (коли йдеться про ліквідацію великих підприємств) функції таких комісій покладати на спеціалізовані підприємницькі структури, які б виконували їх на підставі особливих ліцензій, подібних до тих, які повинні застосовуватись при здійсненні спеціального управління майном боржника. Маючи відповідних фахівців, такі підприємницькі структури будуть в змозі кваліфіковано здійснювати реалізацію заходів по ліквідації, виявленню та продажу майна банкрута, задоволенню вимог держави та кредиторів.

Крім того, у останній частині цієї глави наведені переконливі докази доцільності встановлення відповідальності учасників судового розгляду справ про банкрутство за здійснення ними неправомірних дій, пов'язаних з банкрутством. До такої відповідальності повинні притягуватись боржник, кредитори, санатори, керуючі майном, інші особи, які тим чи іншим чином причетні до цих справ. Запропоновані також критерії визнання судом недійсними тих угод боржника відносно його майна, які спрямовані на погіршення можливості задоволення за його рахунок вимог кредиторів.

У заключних положеннях викладені результати, одержані внаслідок дисертаційного дослідження, а також систематизовані

пропозиції щодо вдосконалення законодавства України з питань банкрутства.

По темі дисертації опубліковані такі роботи:

1. *Тимов М.І.* Арбітражне судочинство на порозі змін// Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України - К., 1994. №1 - с.194-198.

2. *Тимов М.І.* Законодавство про банкрутство (проблеми і перспективи)// "Право України" - К., 1995. №11 - с.31-36.

3. *Тимов Н.І.* Проблеми судопроизводства по делам о банкрутстве// Збірник доповідей та наукових повідомлень Всеукраїнського науково-практичного семінару "Судово-правова реформа: проблеми господарського судочинства". Харків, Національна юридична академія України, 1995 - с.17-18.

4. *Тимов М.І.* Деякі проблеми вдосконалення господарського та господарсько-процесуального законодавства на сучасному етапі// Короткі тези доповідей та наукових повідомлень республіканської науково-практичної конференції "Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку". Харків, Національна юридична академія України, 1995 - с.303-305.

5. *Тимов М.І.* Правовий статус та повноваження ліквідаційних комісій//Матеріали доповідей і тези виступів на науковій конференції "Теоретичні та практичні проблеми становлення правової держави в Україні". Чернівці, Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича, 1995, випуск 2 - с.257-260.

6. *Тимов М.І.* Законодавство України про банкрутство: недоліки та шляхи вдосконалення// Матеріали міжнародної

конференції “Реструктуризація і банкрутство в Центральній та Східній Європі: Україна”. Київ, USAID/ Deloitte Touche Tohmatsu, 1996, травень - с.30-35.

7. *Титов Н.И.* Проблемы и перспективы законодательства о банкротстве// *Налоги и бухгалтерский учет.* Харьков, 1996. №18 - с.30-34.

8. *Гайворонський В.М., Титов М.І.* Кримінально-правові аспекти прогалин господарського законодавства// *Тезиси докладов и выступлений “круглого стола” “Хозяйственно-правовые средства предотвращения экономических преступлений”.* Донецк, Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, 1996 - с.44-47.

9. *Титов М.І.* Уточнення поняття банкрутства - визначальний напрям подальшого вдосконалення закону України “Про банкрутство”// *Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України.* 1996. №1 - с.213-216.

10. *Титов Н.И.* Не выплеснуть с водой младенца, или как избежать банкротства// *Харьков. “Деловая жизнь”,* 1996, №№28-29 - с.12-13.

11. *Титов М.І.* Процесуальні особливості розгляду справ про банкрутство//*Збірник наукових праць “Проблеми провадження правових реформ в Україні”.* Харків. Національна юридична академія України ім.Ярослава Мудрого. 1996. - с.44-50.

12. *Гайворонський В.М., Титов М.І.* Банкрутство як правовий інститут: історія та сучасність. // *Матеріали III Конгресу українців.* Харків. Національна юридична академія України ім.Ярослава Мудрого. 1996.

Titov N.I. Financially - legal and remedial aspects of a recognition of the managing subjects by the bankrupts.

The thesis in the form of the manuscript for a Candidate of Law degree in the specialized field 12.00.04 - Economic Law; Arbitration Procedure. The National Law Academy of the Ukraine of the name after Yaroslav the Wise. Kharkov, 1996.

The scientific principles on the questions of a recognition the arbitration courts of the managing subjects by the bankrupts, the concept of bankrupts is extended, legal means of the prevention of bankruptcy are extended, remedial features of disposal of legal proceeding about bankruptcy are investigated. The recommendations on the improvement of economic Leg is Lation in the sphere of the managing subjects by the bankrupts are given, new edition of the Law about bankruptcy is developed.

Титов Н.И. *Материально-правовые и процессуальные аспекты признания хозяйствующих субъектов банкротами.*

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 - хозяйственное право; арбитражный процесс. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 1996.

В работе рассматриваются материально-правовые и процессуальные вопросы признания арбитражными судами хозяйствующих субъектов банкротами. Дана научно-правовая оценка исторического развития законодательства о банкротстве в Украине, США, Германии, России, в других странах СНГ. Сформулировано новое определение понятия банкротства, расширен круг его субъектов, предложены правовые средства предупреждения банкротства, выявлены процессуальные особенности рассмотрения дел о банкротстве. Даны другие рекомендации по совершенствованию правового регулирования механизма признания хозяйствующих субъектов банкротами, предложена новая редакция закона о банкротстве.

Ключові слова: кредитор, боржник, санатор, заява, спеціальне управління, ліквідаційна комісія, керуючий майном боржника, господарючий суб'єкт, підприємство-банкрот.

Відповідальний випусковий доцент Жушман В. П.

Підп. до друку 15.01.97. Формат 60×84/16. Папір офсетний № 1.
Умов. друк. арк. 1,0. Облік.-вид. арк. 1,0. Тираж 100 прим. Зам. 6-45.

Віддруковано на ризографі СП «Консумекс»
Україна, 310057 Харків, вул. Римарська, 23, офіс 5.

440566

AB 36.782